

Нарядько Галина Яківна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК: 126+301

ЕКСПЛІКАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ОСОБИСТІТЬ» В ДИСКУРСІ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

На основі компаративного аналізу визначень поняття «особистість» такими науками, як мовознавство (М. Мюллер) та психологія (З. Фрейда, А. Адлера, К. Юнга, Е. Фромма, К. Хорні, Г. Олпорта, А. Маслоу, К. Роджерса та ін.) було з'ясовано соціально-філософський зміст даного поняття, використавши праці І. Канта, М. Бердяєва, Б. Боуна, Е. Муньє, П. Рікера, А. Спіркіна, В. С. Ларцева. Зроблена спроба дати власне визначення особистості, під якою ми розуміємо суб'єкта суспільних відносин, наділеного тілесною та духовною організацією, що має розумну природу, свободу (в межах відповідальності) та творчий потяг.

Ключові слова: особистість, філософія, творчість.

ЭКСПЛИКАЦИЯ ПОНЯТИЯ «ЛИЧНОСТЬ» В ДИСКУРСЕ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОЙ МЫСЛИ

На основе компаративного анализа определений понятия «личность» такими науками, как языкознание (М. Мюллер) и психология (З. Фрейда, А. Адлера, К. Юнга, Э. Фромма, К. Хорни, Г. Олпорт, А. Маслоу, К. Роджерса и др.) было выяснено социально-философский смысл данного понятия, использовав труды И. Канта, Н. Бердяева, Б. Боуна, Е. Муньє, П. Рикера, А. Спиркина, В. С. Ларцева. Сделана попытка дать собственное определение личности, под которой мы понимаем субъекта общественных отношений, наделенного телесной и духовной организацией, имеющего разумную природу, свободу (в пределах ответственности) и творческое влечение.

Ключевые слова: личность, философия, творчество.

EXPLICATION OF THE CONCEPT OF «PERSONALITY» IN THE DISCOURSE OF SOCIAL AND PHILOSOPHICAL THOUGHT

On the basis of comparative analysis of definitions of the term 'personality' such sciences as Linguistics (M. Muller) and Psychology (Z. Freud, A. Adler, and K. Jung, E. Fromm, K. Horney, G. Allport, A. Maslow, C. Rogers and others), it was found the socio-philosophical meaning of this notion, using the works of I. Kant, N. Berdyayev, B. Bouna, E. Mounier, P. Ryker, A. Spirkina, V. S. Larceva. An attempt to give its own definition of personality, which we understand a subject of social relations, with the corporeal and spiritual organization with a reasonable nature, freedom (within the limits of liability) and the creative drive.

Keywords: identity, philosophy, creativity.

Різні гуманітарні науки та публіцистична думка по-різному визначають поняття «особистість». Перш, ніж нами буде зроблена спроба дати власне визначення особистості, необхідно зробити аналіз розуміння даного поняття різними гуманітарними науками.

Отже, слово *personality* та його корінь *person* розглядається вченими різних галузей знань. Відомий мовознавець Макс Мюллер говорить про абстрактність цього слова. «Давайте візьмемо таке слово як *персона*. Нічого не може бути більш абстрактним. Це ні чоловік, ні жінка, не молодий, не старий... Французькою воно може означати «ніхто»... Але це слово *персона* рухається дивовижними стрибками... породжуючи нові ідеї і займаючи видатне місце

до сьогодні в усіх теологічних та філософських дискурсах... » [8, р.32]. Поняття *personality* англійською мовою, *personalité* французькою та *Persönlichkeit* німецькою близькі поняттю *personalitas* в середньовічній латині. В класичній латині використовувалось тільки слово *persona*. Всі філологи погоджуються з тим, що спочатку це слово позначало «маска». Але навіть в давності слово *persona* позначало і актора за маскою, тобто справжнє поєднання його внутрішніх та «маскових» якостей. Воно також означало поважну людину (звідси *person*, *personage* – священик, поважна персона). Це поняття використовувалось також для позначення трьох іпостасей Трійці.

Значних успіхів у визначенні особистості досягла психологія. Серед представників сучасної світової психології, що зробили вагомий внесок у розробку цієї проблеми, можна назвати З. Фрейда, А. Адлера, К. Юнга, Е. Фромма, К. Хорні, Г. Олпорта, А. Маслоу, К. Роджерса та ін. Спираючись на класифікацію Гордона Олпорта, можна виділити три класи визначень цього поняття: зовнішнього виявлення, внутрішньої структури та позитивістські. В популярному розумінні особистість пов'язується з певним переліком рис – соціальною привабливістю та ефективністю. В цьому випадку особистість опиняється не глибше поверхні тіла. Наводимо декілька визначень поняття, які базуються на «зовнішньому» погляді на особистість. Особистість – це:

- сукупний вплив індивіда на суспільство;
- звичка або дія, що успішно впливає на інших людей;
- реакції інших на індивідуума як на стимул;
- те, що інші думають про вас [5, р.39-43].

Більшість філософів та психологів визначають особистість як об'єктивну реальність. Але особистість має власну життєву історію та власне існування, її не слід плутати ані з суспільством, ані з тим, як її сприймають інші люди. Вільям Штерн говорить про особистість як про «мультиформну динамічну єдність», про прагнення особистості до ідеальної єдності, хоча це, на його думку, не можливо в повній мірі. До визначення такого типу деякі автори додають ціннісний аспект. Особистість – це щось високо цінне. Так, І. В. Гете говорить про особистість як про таку, що має в світі «найвищу цінність». Моральна філософія І. Канта базується на цьому ж твердженні. Західні психологи, даючи визначення особистості, відкидають будь-яку оцінку і дають просте описове твердження. «Особистість – це цілісна психологічна організація людини на будь-якому етапі її розвитку. Вона охоплює кожен фазу людського характеру: інтелект, темперамент, здібності, моральність і кожен установку, що сформована протягом її життя» [9, р.333]. «Особистість – це організована сукупність психологічних процесів та станів, що відносяться до індивіда» [7, р.84]. В деяких визначеннях підкреслюється суб'єктивний, когнітивний фактор, що веде до внутрішньої організації, стверджується, що особистість – це об'єднана схема досвіду, організація цінностей, погоджених один з одним. Деякі психологи не погоджуються з такого роду визначеннями, тому що вважають, що «внутрішня структура» науці не доступна. Вони дають визначення особистості такого типу: «Особистість – це найбільш адекватна концептуалізація поведінки людини, настільки детальна, наскільки це можливо для вченого в даний момент часу» [6, р.9]. Тобто особистість – це не те, чим володіє людина або ким вона є, а чиєсь сприймання, в даному випадку вченого. Особистість – це «конструкт», дещо помірковане, але таке, що існує не в дійсності, а лише в нашому мисленні.

Цікавим є визначення поняття особистості Г. Олпорта: «Особистість – це динамічна організація всередині індивіда тих психофізичних систем, що детермінують характерну для нього поведінку та мислення» [4, с.236]. Деякі філософи-персоналісти невірно трактують використане у визначенні вченого поняття «індивідуум» (наприклад, П. Бертточі). Олпорт відповідає: «Коли ми говоримо, що динамічна організація знаходиться всередині індивідуума, ми просто маємо на увазі, що вона знаходиться всередині організму, тобто «під шкірою». Таке наше заперечення того, що особистість – це лише «зовнішнє виявлення» [4, с.238].

Аналіз великої кількості формулювань поняття особистості різними психологами дає

можливість виділити в них загальне. Таким є розуміння особистості як інтегральної якості людини, що об'єднує в цілісність всі її психічні властивості, процеси та відносини, детерміновані внутрішніми і зовнішніми факторами існування індивіда, та різко відрізняє його від інших людей.

Вагомий внесок зробила і філософія у визначення особистості. Аналіз сучасної світової думки свідчить, що найпоширенішими та найвпливовішими щодо розв'язання проблеми особистості є вчення філософів – представників таких напрямів і шкіл, як неофрейдизм, екзистенціалізм, персоналізм, марксизм, постмодернізм (явище в сучасній думці, що певною мірою стосується всіх напрямів філософії).

Як відомо, в давньогрецькій філософії було відсутнє не лише поняття, але й саме слово «особистість». За твердженням відомого іспанського релігійного філософа Хав'єра Субірі, в середньовіччі знадобилися титанічні зусилля капподокійських теологів (св. Василя, св. Григорія Назіанзина і св. Григорія Ніського), щоб позбавити термін «іпостась» колишнього значення чистого субстрату *subiectum* і субстанції та наблизити його до того значення, яке в римській юриспруденції надавалось терміну «*persona*» (вільна людина, суб'єкт прав і обов'язків в суспільстві), на відміну від чистої «*res*», «речі». «...Поняття «особистість», у всій його своєрідності, було введено християнською думкою та одкровенням, до якого була звернута ця думка».

Перше із загальновизнаних визначень особистості належить римському християнському богослову Северину Боецію (бл. 480-525 рр.), який твердив, що «особистість є індивідуальна субстанція, яка має розумну природу» [1, с.41]. Отже, С. Боецій наголошував, що не всяке субсистентне індивідуальне сутнє являє собою особистість. Розумна природа, що визначає індивідуальну субстанцію як особистість, – це спроможність до результативного, співвідносного та абстрагуючого мислення. Звідси бути особистістю означає бути суб'єктом, що має розумну природу. Розвиваючи цю думку, Фома Аквінський додає: «Особистість означає найдосконаліше в усій природі, тобто те, що самостійно існує у своєму розумному естві» [1, с.42]. З погляду сучасної неотомістської філософії всі субстанції, що складаються з матерії і мають форму, які розглядаються у своєму конкретному існуванні, є індивідами. Особистостями є лише деякі з них. Головна відмінність особистості в тому, що остання має безсмертну душу і пов'язану з цим можливість мимовільної дії. Неотомісти, даючи визначення особистості, підкреслюють її автономію, незалежність від будь-яких природних зумовленостей. «Особистість – це світ духовної природи, що наділений свободою вибору і тому являє собою ціле, незалежне від навколишнього світу. Ані природа, ані держава не мають доступу до світу особистості без її дозволу. Незалежність особистості впливає із властивою людині «свободи вибору і свободи волі», «що підноситься над усякою необхідністю, навіть внутрішньою, і над усяким детермінізмом» як сутності, наділеної безсмертною душею.

Схоже визначення особистості дає православна філософська думка. Розглядаючи людину в дуалізмі природного та надприродного (душі та тіла), православ'я визначає особистість як «внутрішню людину», Богом дану «духовну природу» людини, «образ Божий» у людині. «Зовнішня людина» (Богом дана фізична природа) може змінюватися, спонукаючи чи, навпаки, заважаючи вияву особистості. З такого розуміння особистості можна зробити висновок, що останньою, на думку релігії може бути лише людина, в якій відображений «образ Божий», тобто віруюча. Сутність особистості незмінна та непізнана, оскільки незмінний та непізнаний і Бог, який є взірцем та ідеальною особистістю. Подібними є погляди розуміння особистості й іншими християнськими течіями, а також іншими релігіями.

Найвідомішими представниками персоналізму є М. Бердяєв, Б. Боун, Е. Муньє, П. Рікер та ін. Вони розуміють особистість як первинну онтологічну реальність і вищу духовну цінність, буття якої зумовлене верховною особою – Богом. Реальність розуміється як сукупність окремих духовних існувань («персон»), пов'язаних через нераціоналізовану комунікацію в гармонійну цілісність. Ця гармонія є творінням Верховної Персони (Бога), функція якого полягає в об'єднанні окремих персон. Особистість – це персона, яка є

онтологічним поняттям і виявляє себе як фундаментальний принцип буття, в якому воля активність поєднується з неперервністю існування, що й надає особистісному існуванню «персональної» реалізації. Отже, персоналісти розуміють особистість як самодостатню цілісність, персону, «духовне творіння», в основі якої лежить властивість набувати певного стану (свобода волі), що є наслідком самопокладання, а не впливу середовища. Тому позитивізм заперечує можливість прогресу суспільства самого по собі, оскільки воно не здатне на будь-які самостійні дії, а лише відтворює вже існуюче. Тільки індивід, що є реальною персоною (особистістю), здійснює нові дії.

М. Бердяєв, представник класичного позитивістського вчення Київської школи наголошує, що кожна людська особистість – це дещо унікальне, одиничне, неповторне; вона не може бути пояснена з будь-якої іншої реальності (природної чи соціальної), зведена до неї. Поняття «особистість» відрізняється від поняття емпіричної людської істоти, котра є, з одного боку, частиною природи, а з іншого – елементом соціального цілого. Емпірично існує людина, наділена певною тілесно-душевною організацією, що є не особистістю, а індивідуумом, на думку М. Бердяєва. Індивідуум детермінований як суспільством, так і природою; він є частиною універсуму. Він підпорядковується природним і соціальним законам, а отже є предметом вивчення таких наук, як соціологія, біологія, психологія. Але особистість є духовною реальністю, а тому «жодний закон до неї не може бути застосований». Її не можна перетворити на об'єкт наукового дослідження. «Необхідно відрізнити «Я» з його егоїстичністю від «особистості». «Я» – це первинна даність, і вона може зробитися невідчужуваною, як говорив Б. Паскаль. «Особистість» же є якісне досягнення». Така думка характерна і для робіт екзистенціалістів К. Ясперса, М. Гайдегера, Ж.-П. Сартра та ін. На думку М. Бердяєва, особистість ототожнюється зі свободою, творчим актом, бунтом, боротьбою, «перемога над тягарем світу», «свободи над рабством».

Е. Муньє, представник французької школи персоналістів, в працях «Маніфест персоналізму» (1936), «Персоналізм і християнство» (1939), «Персоналізм» (1949) та інших розкриває основи персоналістського вчення, проблеми духовного світу особистості, сенсу її життя та діяльності, стану особистості в сучасному йому світі. Наслідуючи ідеї М. Бердяєва, Е. Муньє не погоджувався з тим, як останній тлумачив проблему об'єктивації. М. Бердяєв розглядав особистість тільки як дух. Матерія не притаманна для справжньої особистості: «дух є революційне начало, матерія ж – начало реакційне», «дух є свобода і революція, матерія ж – необхідність і реакція». Е. Муньє, даючи визначення особистості, виходить із розуміння її як діалектичної взаємодії духу та матерії, саме це головна запорука становлення людини як особистості. Матеріальний початок «втілений в праці». Праця – це, насамперед, творчість, у процесі якої людина є законодавчою, цілепокладальною істотою. Людина в процесі праці (творчості) завершує себе: «праця є засіб завершення себе як особистості». Так само як М. Бердяєв, Е. Муньє розглядає особистість як центр переорієнтації об'єктивного універсуму, а отже як суб'єкт творення власної людської реальності. Особистість за Е. Муньє є, певною мірою, на відміну від ідей М. Бердяєва, соціальною істотою, оскільки він зараховує до фундаментальних характеристик особистості почуття людської спільності. «Первинний досвід особистості – це досвід «іншої особистості». «Ти», а в ньому і «Ми» є попередниками особистості чи, точніше, супроводжують «Я» на всьому його життєвому шляху. Отримуючи внутрішнє життя, особистість постає націленою на світ та спрямованою на інших особистостей; ідучи шляхом універсалізації, вона поєднується з ними, оскільки «інший» («інші») не тільки не обмежує її, а й обумовлює її існування та сходження». Особистість існує тільки у своєму спрямуванні до «іншого», пізнає себе тільки через «іншого» і знаходить себе тільки в іншому» [3, с.479].

Соціальна філософія марксизму також приділяє велику увагу особистості. Остання розуміється як суспільно-історична одиниця. «Сутність людини, – писав К. Маркс, – не є абстракт, властивий окремому індивіду. У своїй дійсності вона є сукупність усіх суспільних відносин. К. Маркс твердив, що сутністю особистості є «її суспільна якість». Проте, на думку

В. Ф. Барановського, це твердження К. Маркса буде вірним лише за певних умов, а саме тоді, коли ми будемо розглядати «соціальну якість» у найширшому розумінні терміну «соціальний», не зводячи його до психічних, економічних чи вузько соціальних змістів. Марксистки розглядали особистість як індивіда чи індивідуальність, що втілює у своїй діяльності певні суспільні відносини і не ототожнювали її з власністю чи належністю людини до певного класу чи соціальної групи.

Філософський словник за редакцією В. Шинкарука тлумачить особистість як «суб'єкта суспільних відносин, носія свідомості та системи суспільно значущих якостей».

Філософія екзистенціалізму, даючи визначення особистості, наголошує на таких її характеристиках, як: ірраціональна самотність її внутрішнього світу, її екзистенція (унікальне особистісне ество людини, що втілює духовну психоемоційну неповторність особи), духовність (усвідомлення власної духовності).

Сучасний неофрейдизм наголошує на визначенні особистості як вияву нею свого ставлення до інших людей через певні форми міжлюдського спілкування, уникаючи психологізаторські традиції, пояснює особистість, виходячи з внутрішніх процесів і водночас психологізуючи соціальне буття особи.

Синтезуючи дві основні концепції особистості – особистість як функціональна (рольова) характеристика людини, і особистість як її сутнісна характеристика, А. Спіркін визначає особистість як індивідуальний носій суспільних відносин і функцій, суб'єкт пізнання та перетворення світу, прав і обов'язків, етичних, естетичних та всіх інших соціальних норм.

Більшість із наведених визначень особистості акцентують на соціально значущих рисах та якостях індивіда. Також особистість визначають як істоту цілісну, яка об'єднує в собі соціальні й природні якості.

На думку нашого сучасника В. С. Ларцева, особистістю є психічно здорова людина, яка досягла дорослого віку, з яскраво вираженою індивідуальністю, що завдяки біологічно успадкованій природній активності й специфічним соціокультурним умовам формування в онтогенезі, вийшла в своєму духовному розвитку на рівень суб'єкта суспільних відносин, соціальної і культурної творчості [2, с.12].

Проаналізувавши відомі на сьогодні визначення особистості різними галузями знань та виділивши найголовніші риси цього поняття, нами зроблена спроба дати власне визначення особистості, під якою ми розуміємо суб'єкта суспільних відносин, наділеного тілесною та духовною організацією, що має розумну природу, свободу (в межах відповідальності) та творчий потяг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вальверде К. Философская антропология / К. Вальверде; [пер. с исп. Г. Вдовина]. — М. : Христианская Россия, 2000. — 411 с.
2. Ларцев В. С. Феномен особистості як предмет вивчення суспільних наук / В. С. Ларцев // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. Праць; [гол. ред. В. В. Лях]. — Вип. 31. — К. : Український центр духовної культури, 2002. — С. 3-12.
3. Мунье Э. Манифест персонализма / Э. Мунье; [пер с франц. И. С. Вдовина]. — М. : Республика, 1999. — 559 с.
4. Олпорт Г. Становление личности: избранные труды / Г. Олпорт; [пер. с англ. Л. В. Трубицыной и Д. А. Леонтьева; под общ. ред. Д. А. Леонтьева]. — М. : Смысл, 2002. — 462 с.
5. Allport G. W. Personality: a psychological interpretation / G. W. Allport. - N. Y.:Holt, Rinehart and Winston, 1937. — P. 39-43.
6. Hall C. S. Theories of personality / C. S. Hall, G. Linzey. — N. Y. : Wiley, 1954. — P. 9.
7. Linton R. The cultural background of personality / R. Linton. — N. Y. : Appleton-Centry-Crofts, 1945. — P. 84.

© Нивня А. А.

8. Müller F. M. Biographies of words / F. M. Müller. — N. Y.: Longmans, Green, 1888. — P. 32.
9. Warren H. C. Elements of human psychology. Rev. ed. / H. C. Warren, L. Carmichael. — Boston : Houghton Mifflin, 1930. — P. 333.

Нивня Анна Александровна – аспирант кафедры философии и социологии Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»

УДК 1:316.3+316.47

РИТУАЛ В КОНТЕКСТЕ СИМВОЛИЗАЦИИ ПРОСТРАНСТВА

В данной статье рассматриваются взаимосвязи ритуала с различными видами пространства. Демонстрируется разделение пространства в современном мире на сакральное и профанное. Проиллюстрирована тенденция к сакрализации интернет и медиапространства. Показан симбиоз ритуала и информационных технологий.

Ключевые слова: ритуал, символ, пространство, медиапространство, центр, периферия, сакрализация.

РИТУАЛ У КОНТЕКСТІ СИМВОЛІЗАЦІЇ ПРОСТОРУ

В даній статті розглянуті взаємозв'язки ритуалу з різноманітними видами простору. Демонструється розділ простору в сучасному світі на сакральний та профанний. Проілюстрована тенденція до сакралізації інтернет та медіапростору. Показано симбіоз ритуалу та інформаційних технологій.

Ключові слова: ритуал, символ, простір, медіапростір, центр, периферія, сакралізація.

RITUAL IN THE CONTEXT OF SPACE SYMBOLISATION

This article discusses the relationship with different kinds of ritual space. demonstrates division space in the modern world to the sacred and the profane. Illustrates the trend towards internet and sacralization media space. Shows a symiosis of ritual and information technology.

Keywords: ritual, symbol, space, the media, Center, Periphery, Sacralization.

Феномен пространства осмысливался человечеством на всех этапах истории культуры. На смену представлениям о мифологическом пространстве пришла концепция абсолютного пространства, сменившаяся далее реляционной теорией пространства-времени. В последние десятилетия XX-го века были введены понятия социального, медиа и прочих пространств. В данных условиях в картине мира современного человека все вышеперечисленные пространства накладываются друг на друга, образуя некую многослойную реальность.

Согласно мифологическому мировоззрению, пространство являлось качественной величиной. Человек мог конструировать окружающее пространство при помощи ритуала, создавая центр, сакрализуя определённые участки и проводя границы. Благодаря современным транспортным средствам, средствам связи а также телевидению и интернету происходит размывание границ, наблюдается тенденция к десакрализации пространства .

Однако, централизация, сакрализация и ритуализация пространства создают ощущение упорядоченности, стабильности и гармоничности человеческого бытия. В таких условиях ритуал способен упорядочивать и преобразовывать окружающее пространство, обеспечивая